

3. Cerkveni računi se bojo menda tudi po slovensko delali, ker boljši kontrole ni, kakor so ključarji, katerim so vse zadeve cerkve do pičice znane. Ti bojo sami lahko račune prebirali in bojo tudi vedili, kaj bojo podpisali. Le enmalo preveč formularov se nam kaže pri cerkvenem računu za prihodnji čas. Tukaj konkordat gotovo ni nič premoženju cerkva pridobil, saj bojo formulari in pisanje pri nekterih majhnih cerkvicah borne dohodke snedli.

4. Cesarske uradnije bojo kmali do županov in ljudstva po slovensko dopisovati jele. Županov, kateri so terdi Slovenci, se nobeden nemškega jezika naučil ne bo. Če vradnije slovenskih dopisov ne bojo sprejemale in slovensko dopisovale, bo slabo za srenje. Čuli smo providnega kantonskega predstojnika reči, da nobena reč in nobena terjatev ni tako pravična ko ta. Saj nobeden ne terja tukaj lepotečne slovensčine, tudi kak germanizem nam ne bo v pohujsanje. Da le ljudstvo ume, je že dobro, s časom bo pa boljše. Če se to ne zgodi, bo kakor do sedaj kmet jezika na posodo iskal, vradniki bojo pa prazno slamo mlátili. Čemu leži na županovi mizi konec kvatrov izpisek tistih, ki davka niso še plačali? čemu protokoli rekrutbe in druge take reči? Zato, ker postava to veli! Oča župan pa ne umejo nemškega, sosedje tudi ne, in tako se dela brez namena, pisarji plačo vlečejo, papir se trati — in deržavni dolg raste!

5. Notarji bojo pokazali, da niso kake pijavke ljudstva in tužni izrazek preteklega desetoletja, ampak da ljudstva potrebe poznajo in tiste, od katerih živé, ljubijo. Notarji bojo gotovo saj take pisma, ktere kmet rad večkrat domá še pogleda, za dober s slovenskimi žuli pridobljeni denar dobro po slovensko delali.

6. Naši nasprotniki se bojo poboljšali in enkrat spoznali, kaj je za nas in za nje dobro in prav. Terdovratni bojo pa gotovo svoje kopita pobrali in bojo šli drugam med Lahe ali Nemce ali Magjare kruha si iskat. Srečno pot! Le dobro naj prah na meji Slovenije od pet otresejo, niso nam mirú prinesli, ne privošili, torej ga tudi odnesli ne bojo.

— m —

Parlamentarni slovenski jezik.

Gospod * je v predzadnjem listu „Novic“ prav temeljito pisal o zaprekah in napakah našega govornega jezika. Hvala mu, da je sprožil to važno reč. Dal nam je tudi nasvêt, kako bi se ogibali teh napak: Izgovarjajmo jezik, kakor ga pišemo. Kratko res, pa ne čisto jasno. Znano je, da je to circulus in demonstrando, če ga zavernem: Pišimo jezik, kakor ga izgovarjamo. Saj imajo ravno o tej stvari jezikoslovci toliko kavsanja. Gotovo je bil jezik pred kakor pismo. Pisalo se je toraj od začetka, kakor se je govorilo. Ker je pa govorni jezik le za 2 ali 3 osebe, pismeni pa za celi narod, se mora tudi pismeni jezik čistiti po jezikoslovnih pravilih, da se prilaga vsem osebam istega jezika, istega naroda. Napredovati je toraj le tedaj mogoče, ako se govorni jezik jezikoslovno razvija v pismu, in ako si potem prosto ljudstvo obsvoji ta dobiček. Tako narodu ostane jezikoslovni kapital in še dobiva mnogoverstne dobičke.

Pravo je toraj pravilo, da naj izgovarjamo kakor pišemo, ako le pravilno pišemo. Če pa tû ali tam prav ne pišemo, je treba preuredb vpeljati v pisavo ali izjemkov v izreko, ali pa oboje ob enem, ako slovnica terja. Tako imamo dva težka polglasnika l in r. „Volk“, „smert“ se ne bi dobro izgovarjalo „voljk“, „smért“, pa tudi dobro ne pisalo „vôk“, „vuk“, „smrt“ itd. Toraj mislim, da se izjemki vpeljejo v izreko po pismenem jeziku. Saj imajo pravil o izreki tudi drugi narodi, posebno romanski. Treba je tudi dobro paziti, ali so soglasniki terdi ali mehki. Tako pišemo „kdo“, izgovarjamo pa „gdô“ (?); uho dobro loči „odbiti“ in „otkopati“ pri izreki, akoravno pravilno pišemo

„odkopati“. — Zavolj te izreke se je tudi v pisavo marsiktera kriva oblika vrinila. Ker izgovarjamo „zbor“, ni treba opustiti pravilne pisave „sbor“, ktera se izpeljuje od „so-brati“ „con-legere“; so je pa berž ko ne gerski „sôv“ = cum.“ „Zbor“ je tedaj okrajšan „izbor“ = Auswahl. Tû pa spet eni terjajo: piši za uho; drugi: piši za okó. Ako pišemo za uho, že imamo parlamentarni jezik, ali hočem reči, parlamentarne jezike. Ako pišemo za okó, moremo postaviti temeljite pravila za pisavo. Tadaj pa tudi dobimo edin dober čist jezik, ki se ne bo ustrašil nobenega sorodnega soseda. Treba bo pa tudi na male reči paziti, in nikdo ne sme misliti, da se pravi to le dlako cepiti, češ, le duh oživlja, čerka pa mori. Na uge toraj, verli slovenski jezikoslovci, preiščite jezikoslovne pravila za pisavo, potem pa hočemo govoriti, kakor pišemo.

J. G.

Nekteri govori iz deržavnega zbora. *)

Dr. Smolkov govor v zbornici poslancov 28. junija.

Ako se prederzнем poprijeti besedo, da podprem v enem delu odborov, in morebiti v drugem delu dr. Mühl-feld-ov predlog, zedinjujem s tem tudi namen, da slav-nemu zboru dam razjašnjenje, kako je prišlo, da jaz, ki tako ljubim doslednost, zdaj hočem za predloge govoriti, da si jih nisem ne podpiral, ne glasoval, da bi se odsekom izročili. Tako razjašnjenje zdi se mi s tem potrebneje, ker opazujem, da sl. zboru niso popolnoma jasne naše namere in naše dosedanje ponašanje; ter da odtod izhajajo napačne misli, ki so krive, da se nam je opomnilo od druge strani zbora, da je naše deržanje osorno, da sovražno; ter da je potreba sprave. V tem oziru moram najpred izreči, da je meni, in mislim, da izgovarjam tudi občutke svojih rojakov, da je meni, pravim, čut sovraštva bodi si proti kteremu koli delu tega zbora, bodi si proti kakemu poedinemu njegovemu členu popolnoma neznan (pravo na levi in v sredi). Zagotavljam, da te čuti ne poznam ne malo ne. Čeravno so mi živo v spominu marsiktere grenke besede, izrečene v tem sl. zboru, besede, ki nam z imenom, sicer spoštovanja vrednim, da smo federalisti, podtikajo, da se skrivaj bo-rimo za stanje bolehnega oddružnega življenja, stanje, ki bi bilo bojišče demagogom in posebnjakom. Čeravno, pravim, mi je vse to in še marsikaj družega v spominu, moja gos-pôda! vendar ne čutim ne sovraštva, pa še nejevolje ne; zakaj jez manj gledam na besedo, ko na dobro voljo, in priznavam, da dozdam, ako se je v tej zbornici to ali uno govorilo, po naših predlogih ali proti njim glasovalo, zavolj tega še nisem imel vzroka misliti, da se je delalo iz nakane, zaničevati nas ali nam krivo storiti; temveč, da se je to godilo iz hvalnega namena, doseči dober cilj in konec; pa dokler mi ostane to prepričanje, to bo pri meni v visoki ceni vsako mnenje s svojimi nagibi, pa naj bi od mojega najrazličneje bilo. Morebiti bom iz svojega stajališča zmoto, o kateri se mi prepričanje po sili vrine, obžaloval; ali o sovraštvu ne more biti govora. Sploh mislim, moja gospôda, da se ima čislati vsako na poštene namere operto, od sebičnosti ne vojeno politiško osvedočenje. Saj vidimo, da so celó v francozki komori udje, ki očitno spoznavajo, da so republikani, pa vendar nikomur ni ne v misli, da bi jih zavoljo tega sovražil. Mislim tedaj, da sovražba res ne bi bila ničemur dobra; vsaj v tem, mislim, da smo vsi ene misli, da po sovražbi dobrih imenovan ne bomo vspeševali. (Pravo na desnici). Prijazno si naproti stopaje, zblizujejo se naj nasprotnije misli in mnenja, preverujejo se, porazume-vajo se; — ali sila, gerdo ravnanje uničuje celó začeto bolje osvedočenje ter vodi v opornost, terdovratnost, protivnost, na katero se iz začetka ni mislilo (pravo na desni).

*) Pod tem naslovom bomo podajali cele nekatere govore nam Slo-vencem najbolj imenitne. Vred.

Prepričuje samo dobrohotnost, združena s pravičnostjo. Ako tedaj ponavljam, da je sovražnost bila tako meni, kakor mojim rojakom — to smem tudi v njihovem imenu izreči — popolnoma neznana; to zahtevam tudi od druge strani vzajemnost in prosim, naj bodo gospôda prepričani, da tudi mi, kakoršno si koli mnenje izrečemo, imamo pošteno namero, doseči ono, kar je po našem najboljem znanju in poznanju dobro, in to dobro, tako za nas, kakor tudi za vas. Ali, moja gospôda, mi se nismo sošli, da bi politikovali po občutku; veljá pognati se za čisto pozitivne, stvarne zadeve.

Hočemo tedaj stvar ogledati tudi od te strani, pa da tudi v tem oziru precej obzračim naše vzajemno stajališče, zdí se mi potrebno omeniti eden naših pregovorov, ker jo zares dobro zadeva v rečéh, ki se tičejo dnarstva in drugih bitnih, pozitivnih koristi, pa bodi si tudi med najboljšimi prijatelji. Ta pregovor pravi: Ljubite se ko bratje, ali pravdajte se ko judje. (Govornik poveda ta pregovor v poljskem jeziku). Ako to obrnem na nas: Mi hočemo biti prijatli; ali pravdali se bomo za vsako pest autonomije (pravo! na desni), ali ne, da bi si postali sovražniki. Temveč želimo, da si ostanemo prijatli, ali, ako nismo, da si prijatli bodemo. Dobro bo to za obojo stran; o čemur ne bo nikdo dvojil, ako pomisli pregovor: *Duobus litigantibus tertius gaudet*. Tedaj za autonomijo nam gré, da, moja gospôda, za autonomijo; in zlasti nam, z ozirom na naše čisto posebne deželne zadeve, za toliko večjo autonomijo; za autonomijo, kakor nam jo je Nj. Veličanstvo v diplomu od 20. oktobra podalo, ktero nam je pa potlej patent od 26. februarja deloma vzel: gré nam za pošteno, popolno izpeljavo autonomije, da se nam ž njo ne bi godilo, kakor z narodno ravnopravnostjo, s ktero se od leta 1848 toliki hrup žene, ki pa še do danes ni postala resnica. Zakaj, ko je leta 1848 in 1849 černeck (zamorec) svojo dolžnost bil doveršil, reklo se mu je, da naj gré. (Pravo! na desni). Ali, moja gospôda, prašali bote, kaj da nam je toliko do autonomije. Odgovarjam: Do autonomije nam je vse. Ker kaj nam hasne državljanska svoboda po največji meri odmerjena, ako nimamo uredbe krepko-životne, narodne, samopravne? (Pravo! na desni). To bi bilo toliko, ko zahtevati, da naj se krepka serčna kri pretaka po luknjicah drevene klade; ker kar je proti naravi, pogiba.

Državljska svoboda bo se morebiti Vam v mnogih rečéh prav prilagala; nam morebiti, po naših okolišinah, bo na škodo. In kaj nam hasnejo svobododušni zakoni, ako v rečéh, dotikajočih naš život, narodnost, šege in navade, šolo, cerkev, vero, občino upravo, zakonodavstvo, ako v vsem tem, pravim, glasovi naših zastopnikov ne bodo odločni; ako bi se morali zadovoljiti z autonomijo, kakoršno nam podeljuje patent od 26. februarja; in ako bi ne smeli večje zahtevati. V tem oziru hočem omeniti samo izrek enega naših najpametnejših pisavcov; rekel je: Kaj nam pomaga taka autonomija, da imamo pravico, prederte mostove kerpati, in bolnišnice za nore zidati. (Pravo! na desni). Mi tedaj hočemo več autonomije, to terdim odkrito. Dodeva se mi, da so tisti, ki so nam pripravili zadnjih 12 let, obstali sami sebi: s centralizacijo, z pretapljanjem narodov po poti absolutizma ne gré; poskusimo zdaj z ustanovnostjo, to bo veljalo; pa tako se spet Lahi, Slavjani in Nemci v životnih zadevah, ki jih po mojem prepričanji morejo le sami presoditi, mečejo v en pisker; in jez zagotavljam, moja gospôda, ako mi je biti pojedinemu, da mi je čisto eno, ali me kuhajo ali pekó.

Autonomija nam je tedaj nad vse, spominjaje se živo, da nas je centralizacija pripeljala na kraj brezna. Ni storil tega absolutizem, čeravno je živo pomagal; ravno njegova največja krivica je, da je centralizaciji odperl duri in vrata, slepo preziraje vse zgodovinske spominke; slepo preziraje najnotranjejo človeško naravo in poti, ki so človeku po božji previdnosti za izobraženje odkazane. Pred letom 1848

smo imeli tudi absolutizem. Ne mislim braniti tistih časov; ali vendar je še bilo, ker je več volje bilo obzir jemati na pretečenost, na zahteve narodnosti; čeravno le toliko, kolikor je treba bilo, da se dremajoče življenje ne prebudi. Ko so pa zahteve leta 1848 na nas se bile navale, tedaj so spoznali, kako moč ima čut narodnosti v sebi; in poslužili so se te čuti, da boj bijejo proti svobodi in misli; ali pri tem niso pomislili, da so s tem, da so razvili zastavo ravnopravnosti, prebudili speče življenje; da oni, ki hoče živeti, ali po dolgem spanju jesti, hoče krepke jedi, in ni zadovoljen z bomboni; ter je še strašljivejši, da mu z orožjem in pripravami centralizacije po življenju strežejo. Pa zares, moja gospôda, čas je, da se že prepričamo, da se tej čuti popolnoma zadovoljiti mora, ako se nečemo podati v nevarnost, da bi se uresničil izrek, ki pravi: *Z orožjem, s katerim se biješ, boš končan*.

So občutki in nagoni, moja gospôda, ki so tako globoko v človeško serce ukoreninjeni, da bi jih vsaki zatirajoči poskus le še bolj učerstil; ter jim podal neki čar cerkvenega posvečenja; ktero potlej obveljati mora, in kteremu protiviti se ravno tako je nemogoče, ko je nemogoče bilo jez postaviti proti zahtevam postavljenim, kadar se je človečanstvo od kake ideje unelo ter za njo pognalo; kakor je nemogoče bilo upreti se preselovanji narodov, krizanskim vojskam, reformaciji. Mislim, moja gospôda, da je takošna velika zgodovinska epoha zdaj pred nas stopila; ker kdo ne bi pripoznal tega duha, ki je prešvignil vse evropejske narode; to nezadržljivo hrepenjenje po državljanski svobodi, po narodni samostalnosti, po združenji razterganih sorodnih življev, po učerščenji in po izločenji tuje primesi. Saj vidimo, da so vsled tega hrepenjenja države poginile; vidimo, da so iz tega hrepenjenja izrastle nove države, in mislim, da nas je že v svojo sredo potegnil tok te zgodovinske epohe, v kateri se izpolni zvišeni nauk našega Izveličarja: „kar nečeš, da se tebi stori, tudi drugim ne delaj!“ — in upam pošteno izpolni tudi v državnem in narodopravnem življenji neizpačeno od sofistike in materializma. (Pravo! na desni). Da bi pač oni, ki imajo osodo narodov v rokah, tej ideji oči odperli; da ni več čas misliti, kako bi se temu hrepenjenju po državljanski svobodi, po narodni samostalnosti terden jez postavil; ampak, kako bi se tem zahtevam zadovoljilo brez podiranja tega, kar obstoji, brez nevarnosti za civilizacijo, brez da je treba žertvovati blagostanje od milijonov ljudi, brez da je treba bojevanja brata proti bratu.

Dobro naprej viditi, pravi se dobro vladati; kdor se za nemogočim poganja, proti politiki hudo greši, ter ako se tiče državne uredbe, tedaj postaja to vprašanje o življenji in smerti. Nam, moja gospôda, vidi se, da je svoboda in ravnopravnost zraščena z autonomijo dežel, kakor si jih ko politično-historične osebnosti mislimo. Ne tajim, moja gospôda, da je vam morebiti to težko umeti; saj niste bili nikdar v žalostnem položaji, da bi bil drug narod nad vami gospodaril. (Pravo! na desni). Ni Vam storila birokracija še toliko žalega; tega le niste skusili, ko mi, da bi birokracija vsako najnedolžnejo narodno težnjo precej doglašala za separatizem, za veliko izdajo; birokracija, ki med sorodne plemena, stoletja mirno eno poleg drugega živeče, ki celó med družtvne rede sistematično seje prepri.

Predsednik. Govornika moram le opomniti, da imamo glavno debato o Mülfeld-ovem predlogu; da naj toraj k stvari preide.

Dr. Smolka. Prosil bom, gospod predsednik; jaz ne grešim rad proti pravilom zbornice; ali prosil bom dovoljenja, da iz obzira, ker se ima pojasniti stajališče naše autonomije, smem razložiti ravno to, kako mi proti vprašanju o autonomii stojimo. Tedaj tega vsega, moja gospôda, niste poskusili, in jaz vam želim od serca, da te skušnje nikdar ne bi delali. In to vse se počenja, nam saj je to jasno, v čersti nadi, da se bo za zdaj poterta, ali ne odstranjena ideja centralizacije sicer v drugi, prijaznejši obliki

polahko, tako da se ne bo znalo, spet upeljala; pa kako ne bi tega tudi sumili, kadar pomislimo, da ono autonomijo, ki jo 20. oktober deželam podeljuje, patent od 26. februarja večidel spet preklicuje. Res je sicer, da je temeljni zakon od 26. februarja ravno tako po Nj. Veličanstvu poterjen; al blagovolite pomisliti, moja gospôda, da je Nj. Veličanstvo diplom od 20. oktobra podelilo iz samovladne svoje moči, ter izreklo, da se iz proste volje odpoveda oblasti, gospodovati po samolastni svoji volji; izpolnila se je namreč cesarska beseda, in izpolnila čisto v ustavnem pomenu, ko je Nj. Veličanstvo blagovolilo zaslišati svét svojih ministrov, kadar je temeljni zakon od 26. februarja izdalo; al tem več je nam zastopnikom narodov, kakor hitro smo se tega prepričali, dolžnost, povedati, da ministri vladarju niso dobro svetovali, ko so dopustili, da se deželam autonomija, dovoljena jim po diplomu od 20. oktobra prikrati. (Pravo! na desni). V diplomskih besedah izrečene so prave spasonosne načela za državopravno uredbo; pa ako se njegovo postanje ima pripisati nekdanjemu pomnoženemu državnemu svetovavstvu, jaz ga zato blagoslovjam (Pravo! na desni); al on historično-političnih osebnosti ni iznajdel; one so že bile in so še.

Govornik dokazuje na to, kako je že leta 1849 o pretresovanji temeljnih pravic, skupščino rotil, da naj občutkom narodnosti popolnoma zadovolji; al njegov svét, da se tedaj ni poslušal. Tedaj, da je on že leta 1849 govoril za historično-politične osebnosti; pa ako je to nova iznajdba, tako si jo on sebi svojí, in je ne pripoznava pomnoženemu državnemu svetovavstvu. Ako pa kaka historično-politična osebnost zasluđuje poseben obzir, to ga zasluđuje gotovo ona njegove domovine.

Govornik pokazuje zdaj, kako ima njegova domovina različne šege in navade, različne pravne zapopadke, ter prejde potem, misleč, da je vprašanje o autonomii dosti razloženo, na Mühlfeld-ove predloge; govori najprej o kompetencii (pristojnosti), pa pravi, da je 29. maja izrekel svoje mnenje, zakaj da državnega svetovavstva, kakor je zdaj sestavljen, ne pripoznava, ne da je celo, ne da je ožje svetovavstvo; ter da od tedaj svoje misli ni mogel premeniti. Minister Šmerling, res, je izrekel, da je to državno svetovavstvo ožje; al ta izreka ne more premeniti djanškega stanja. Pravijo, da v politiki veljá le neizprosljiva logika djanja; tedaj gré zakone stvarjati samo zato, da jih bomo imeli, in to take, kakoršnih potrebujemo. To bi bilo čisto prav, samo ako bi mi tudi oblast imeli, da te zakone uzdržimo, ker potlej bi mi lahko delali, kar bi hotli; če pa mi te oblasti nimamo, potlej bi bilo dobro, da bi imeli saj pravico za se; zakaj ravno to je velika razlika za obstanek zakona, jeli imamo pravico stvariti ga ali ne.

Jaz sicer ne morem verjeti, da bi sedanje ministerstvo zavolj kompetencije hotelo pobijati kaki zakon, ki se tukaj stvori. Al kaj tadaj, ko bi drugo ministerstvo reklo, tega stvoriti državno svetovavstvo ni imelo pravice? Jaz bi po svoji misli sam rekel: prav; al kadar je zakon napravljen po obliki popolne pravice, res je, da ga mogočni slabejemu more tudi tedaj potreiti; al premislil se bo dvakrat mogočni, preden napade nepobitno pravico; pa izun tega, moja gospôda, kadar kaka pravica enkrat obstoji za terdno, taka je božja uredba svetá, da hudo delo nosi seme kazni v sebi.

Zdaj, moja gospôda, bote morebiti težko razumeli, kako imam jaz, ki tako mislim o kompetencii zbora, vendar voljo govoriti za predlog; al to je čisto prosto in dosledno. Jaz namreč g. Mühlfeldovih predlogov nisem podpiral; jaz sem tudi nasprotnik bil temu, da se odborom izročé; in tako bom tudi v prihodnjíc delal pri vsakem predlogu. Kadar pa zbor s tem, da predlog odborom izročí, izreče, da ga derži za predmet svojega pretresovanja, tadaj je moja dolžnost vsaj dotlej, dokler sem člen tega zbora, gledati, da se ono, kar ima zakon postati za me in za mojo domovino, po svojem telesnem zapopadku presodi; pa

ako vidim, da je dobro, da je pospešim. Pa kadar pridemo do telesnega zapopadka zakonov, bote se, moja gospôda, prepričali, da nismo ne rakovci, pa tudi ne služimo rakovcem. Sploh mislim, moja gospôda, da s tim primkom niso hoteli nas zadeti, ker mislim, od vsih narodov, ki so zastopani v tej zbornici, ni noben toliko terpel za svobodo in napredek, ko mi (pravo na levi in v sredi); pa mi zdaj res nimamo zakaj izneveriti se svojemu poslanstvu v tem oziru.

Govornik se očituje, da hoče glasovati za predlog odborovega izvestja, gledé prvega dela. Gledé drugega in tretjega stavka, da je proti odborovemu izvestju, ker iz povedanih nagibov želí, da bi se ta predmet prideržal deželni autonomiji, ter dokončuje z besedami: Slednjíc, moja gospôda, dovolite, da končevaje še odgovor dam na izklic (provokacijo), ki nas je zadel; jaz ne ostajam rad odgovora dolžen. Očita se nam, da silimo in težimo za združenjem (separatizmom). Jaz Vam v tem oziru, moja gospôda, odgovorim odkrito in dobrotno, kakor se pristaja možu proti poštenim možem. Ako se pod separatizmom razumeva hrepenjenje za kolikor večjo autonomijo, kakor sem ravno razlagal, potlej imajo prav, potlej smo separatisti. Ako se pa misli, da separatizem obstaja v tem, da se hočemo silovito odcepiti, to nas pač le sumničijo brez vsake pravice. (Pravo na desni). Pri vsem tem, moja gospôda, bi se jaz deržal za izprijenega sina svoje domovine, nevrednega, da bi moja noga kedaj spet na domačo zemljo stopila, ako bi se le en trenutek bal pripoznati, da nas goreče prešviguje spomin preteklosti naše, zgodovine polne del, ki nas učí, kako so naši predniki skozi stoletja prelivali svojo najboljšo serčno kri, da so izobraženje in kerščanstvo proti napadom azijskih barbarov branili, ter tudi ubranili; spomin, da smo vsi eno telo; da nam je ne čutiti onega, kar se dogaja našim bratom na Visli, Verti in Vilni, ravno tako nemogoče, kakor nisem v stanu ne čutiti, kadar bi mi kdo kak ud enega ter istega telesa rezal. Ako bi bil jaz taki strahljivec, in ako bi mogel, ki tako čutim, Vam drugače govoriti, Vi bi me morali zaničevati; al pri vsem tem, moja gospôda, ne bojte se; čeravno tako čutimo, vendar nečemo punta (revolucije); nam tega zares ni treba, naj se nam tudi daje naša čut kakoršne koli nade. Zanašamo se na razumnost in pravičnost onih, ki imajo našo osodo v rokah; mi upamo v pravičnost božje previdnosti, ki blagih nagibov gotovo ne poklada v naše serca brez upanja, da bodo vspeh imeli. To tedaj, moja gospôda, je naša vera, in vi veste, kdor veruje, da bo zveličan. Pa tako verujemo, imajoč Boga v sercu; tako verujemo v veljavnost našega, Vam dobro znanega pregovorá, ki ga vsaki oče svojemu sinu zapušča, ko sveto dedovščino, ki se ga vsaki Poljak spominja na smertni postelji. (Pravo od obeh strani zbornice).

Dr. Tomanov govor v zbornici poslancov 22. junija t. l.

Pervo, kar imam povedati, je to, da ne bodem govoril zoper vse predloge (Mühlfeldove); za ene sem, za druge ne. Da pa besedo povzamem, me ženeta zlasti dva namena: prvi je, da se sklenem s tistimi misli, ki so jih izustili moji tovarši po rodu in sercu zastran pristojnosti predloženih nasvetov in brambe postavodajavne kompetencije velikega (občnega) državnega zbora in samopravnih deželnih zborov; drugi namen pa je, da nekterim mnenjem, ki so jih razodeli politični nasprotniki, se zoperstavim, ker spoznanje pravice in národno serce mi to vevate, da povem, kaj je pravo na vsako stran. Prošnji, naj mi dovoli zbornica za nekoliko minut prijazen posluš, pridruživim zagotovilo, da ne želim porazumljenja kaliti, marveč bi ga iz serca rad še pospešil. (Pravo! na levi).

Preden se pa spustim v preiskavo: ali so predloženi nasveti našemu zboru pristojni ali ne, se mi neobhodno po-

trebno zdi, naš stan določiti in pojasniti. Eno vprašanje se mi posebno vsilja: „Ali smo mi zastopniki slovanskih narodov res vzrok imeli in ali ga še imamo, skerbno, živo in goreče čuti nad našimi narodnimi pravicami?“ Ne moremo tajiti, gospôda moja, da so se v tej slavni hiši, čeravno ne iz hudobnega namena, slišale besede, da „nemška kultura (omika) si je en del slovanskih dežel in slovanskih narodov vsvojila in zmagala“. Čuli smo v tej slavni hiši iz ust gospoda državnega ministra na vprašanje naše zastran učilnic in učnega jezika tak odgovor, da nas ne malo dvomba obhaja, ali bo slovanski narod v vseh zadevah dosegel enake pravice ali ne?

Vidili smo v tej slavni hiši borbo in pravdo, da bi se temu ožjemu državnemu zboru razširila oblast njegova (kompetencija). Gospodje nasprotniki niso kaj s tanko vestjó pristojnost velikega (celega) državnega zbora in samostojnih deželnih zborov napadali. V samopravlji deželnih zborov, v samopravlji je ravno varnost naših narodov; ono je življe omike in njih samostojnosti. Ako sedaj vidimo, da po tem, kar se je dosihmal zgodilo, nevarnost žuga samopravlju našemu in da je deloma že škodo terpelo, recite mi, gospôda moja, ali je prazna naša skerb za najsvetejše, s samopravljem združene pravice naroda našega in da goreče in iskreno se poganjamo za-nje ravno za to, ker hočemo biti vredni sinovi in zastopniki teh narodov. (Pravo! na desni). Za terdno sem prepričan, ako bi ne bile nesrečne žalovanja vredne razmere zadržavale mnogo družih narodov in mnogo družih bratov, priti v ta deželni zbor in se vzajemno udeležiti naših posvetovanj, da bi pravda o pristojnosti zbora ne bila tako prišla na dnevni red. Prepričan sem, da v zedinjenji, v mirni spravi in v boljši uredbi zbornice naše bi se bilo lepo pospeševalo vse, kar je pravo in bistveno, vse kar zadeva dnarstvo, ustanovitev, razverstenje in uravnava posameznih državnih oblastnij, uterjenje kredita, zboljšanje vrednosti dnarja (valute) in veljava našega cesarstva proti unanjim državam, — vse to, pravim, bi se bilo pospešilo in dokaz bi bil dan, da nam je vsemobderžanje mogočnega cesarstva pri sercu. Ker pa žalobog! nismo vsi skupaj, se motamo vedno okoli vprašanja: ali smo, kolikor nas je sedaj tukaj, pooblasteni take reči v roke vzeti, ki spadajo v oblast celega zbora? Z nekako boječostjo se dotikujemo vsakega predloga, ker vedno se nam vsilja ravno tisto vprašanje, in ker vidimo, da tolikšni kolikoršni smo, se ne moremo spustiti v gori omenjene veče in važniše zadeve naše države, omamlja to občutje našo djansko moč, ki nas toliko bolj tare, kolikor rájše bi naše domoljubje rešilo te važne naloge. (Pravo! na desni).

Če pa s poedinimi sklepi o osebnih in družbinih pravicah in njih daljnih uravnava, tako rekoč kri države oživljamo, je pač treba pomisliti in prevdariti: ali se to ne zgodi v škodo poprej omenjenih velikih nalog, v škodo čutnic državnih? saj je gotovo, da državni život brez okrepčanja čutnic le hira in pešaž zakaj po mojih mislih je čutništvo ravno vir življenja. (Pravo! na desni).

Al to nas ne sme potreti, marveč mora domoljubje naše uneti, da vprašamo: kje je kogašina boleznij? Kdor hoče bolezen do dobrega odpraviti, mora natanko preiskati naturo bolnega trupla, mora najti prvotne vzroke njene, ker le potem more odločiti pravo zdravilo.

To me pelje k premišljevanju nature našega cesarstva. Avstrija je sostava, je množica različnih kraljestev in dežel, — je združba mnogoverstnih narodov. Po tej različnosti in po različnosti potrebin in po različni stopnji omike, je tudi različnih pripomočkov treba. Ako se hoče pa vse enolično uravnati, se zbudí nasprotje, razpor in slabost posameznih udov, in to napravi razpor in slabost celote. (Pravo! na desni.) Da se vsakemu narodu dá, kar mu po njegovi omiki gré, se ustvari ravnovaga posameznih samostojnih delov v zvezi s središčem s celoto.

Pravica narodov ni nevarna; ona ne razrušuje držav, zakaj ravno za dovoljnost narodov izbuja zaupanje, zaupanje izbuja spoznanje, iz spoznanja pa izvira ljubezen in nagnjenje do države, in iz tega pogum, državo obderžati. (Pravo! na desni).

Narodno načelo ni države razrušivno načelo, zakaj ravno ista narodnost more spadati pod mnogotere države, ki so po mednarodnih pravicah jo sprejele, da le v teh državah samostojnost, svoboda in pravična dodelitev tega, česar jim je treba, se kot življe vsem narodom dovoluje.

To načelo sprizajni vse nasprotja državnih in narodnih pravic. Avstrija je skupščina narodov, Avstrija je naroden kristal, ki bode čedalje več in več, ako je v središču jedro, ki na-se poteguje poedine drobce okoli sebe; ker je Avstrija družtvo evropskih narodnih družin, se utegne čedalje več zunaj sedanjih mejá tega cesarstva ležečih družin striniti z njim, in cesarstvo ne bode manje in slabeje, marveč večje in mogočnejše. (Pravo! na desni.)

Ako se bode narodom avstrijskim dalo, kar jim gré, ni se bati, da bi nevarnost žugala celoti Avstrije. Al ravnopravnost ne sme biti le prazna beseda! (Pravo! na desni); ravnopravnost mora biti djanska in resnična. Zato se morajo vsakemu narodu vse pravice dodeliti, in posebno pravica omike in olike. Brez jezika pa ni omike; to je gotovo; zakaj jezik je pripomoček za omiko, in stopnja omike se meri po stopnji omikanosti jezika. Omika pelje narode v naročje blagostanja, ker omikani narodi napredujejo v vedah, umetnosti, obertnij in kmetijstvu, in prihajajo potem srečnejši. Omika in blagostanje sta svetni namen narodov; ker pa jih le jezik pelje do tega cilj in konca, mora država gledati na jezik naroda in ga častiti in priznavati na vse strani. (Pravo! na desni.) V tej pravici pa se strinjajo vsi narodi; tû ne sme biti nobene izjeme, nobenega razločka, naj je jezik bolj ali manj omikan, naj je narod večji ali manjši. Z žalostjo, da ne rečem, z britkostjo je navdalo serce moje in gotovo vseh mojih sorodnikov, kar je te dni neki poslanec rekel, da le jezik enega slovanskega naroda (poljskega) je dostojno olikan za šolo, uradnije in javno življenje! (Pravo! na desni). Če smo zaostali, je ravno treba zamujeno dohiteti in ravno za tega voljo se moramo toliko bolj pognati, da se jezik omika in razvije. Z nejevoljo je napolnil me nek drug izrek, ki ni bil sicer meni, pa nekemu drugemu poslancu očitani: „da tudi z narodostjo se dá barantati“ (namuzek na levi). Zasmehovanje, zasramovanje, terpljenje, preganjanje in k večem ternova krona je plačilo tistemu, kdor se za omiko narodov poganja. (Pravo! na desni). Gospôda moja, ne čudite se tedaj, ako v sveti vojski kak ternček odpade in Vas vbode (Pravo! na desni).

Ker je ravno beseda nanese, naj ob kratkem opomnim, kar je Njih eks. državni minister unidan na moje vprašanje zastran šolskega jezika odgovoril. Mi smo hvaležni za to, da je gospod minister rekel, da na podlagi ravnopravnosti ga je terdna volja, tudi nam pravičnemu biti. O tem oziru je postava od leta 1854 zastran jezikov v spodnjih gimnazijah prav razložena bila; al ne tako zastran postave od leta 1859, ki je dosti važnejša. V tej postavi ni nobenega pridržka, nobenega pogoja. Ta postava razširjuje uno od leta 1854 tako, da deželni jezik ima v vseh gimnazijah učni jezik biti. Zraven tega pa ima nemški jezik tudi šolski predmet in sicer tako biti, da se ga vsak učence gimnazijski popolnoma nauči, — kar je nam čisto prav, ker nočemo nemškega jezika spodriniti. (Pravo! na desni).

Ker ta cesarska postava ne dela nikakoršnih razločkov in ker v nji ni govorjenja o gimnazijah iz državne dnarnice izderževanih in o privatnih, se tedaj za terdno nadjam, da bo gospod minister, ker ravnopravnost za vse narode velja, si bo v skerb vzela, da se po ustavi

uresniči postava od leta 1859. Pravice, ki grejo narodom, so, hvala našemu Milostljivemu Cesarju in Gospodu v diplomu od 20. oktobra in deloma v ustavnem patentu od 26. februarja zapopadene.

Gledé na 1. in 2. predlog o postavah za uravnava pravic za družbe, za varstvo osebne svobode in hišno pravico in za skrivnost pisem, se v vsem nanašam na to, kar sta unidan gospoda doktorja Smolka in Rieger rekla, in le to želim, da bi se nič ne primerilo, kar bi sklepe o kompetencii utegnilo spodkopati.

Kar se tiče 3. in 4. predloga o svobodi vede in nauka in o pravicah verskih, se moram upreti na deželne ustave in zlasti §. 18 njih postavo. One cerkvene in šolske zadeve izročujejo deloma deželnim zborom. Res je, da više načelo pravi, da se ima to zgoditi v mejah splošnih postav; al, gospoda moja, če že v tem ožjem državnem zboru določimo sploh šolsko postavo, kaj nek ostane še potem deželni zborom? Nič drugega kakor edino le postavo izpeljati in doveršiti! Zato pa so druge oblasti; mislim, da ljudske, gimnazijske in realne šole se bojo izročile oskerbstvu deželnih zborov.

Po vsem tem ne morem brezpogojno poteriti 3. predloga in sicer toliko manj, ker ni meja določena, kje da se začjenja zaumeke véde; še manj pa se morem vstopiti na stran odbora, kateri se razgláša za vesoljni odbor, ki ima sprejemati vse nasvete in predloge, ki obsegajo vedo in nauk. V tem nauku, se mi zdí, je vse šolstvo zapopadeno; zato mi je že dosti lože se vstopiti na stran dr. Mühlfeldovega predloga.

Kar se tiče stanja in pravic verskih, se moram, čeravno me skozi in skozi navdajajo svobodne in priljudne misli, vendar spomniti dēžele, kateri sem jez zastopnik; moja dežela žviva o verskih zadevah nektere privilegije, in ni mi znano, kaj bo tam deželni zbor sklenil, v kterege oblast saj deloma spadajo te zadeve.

Hvaležen sem, gospoda moja, da ste mi dovolili, dognati svoj govor; zakaj kolikrat se govor še le na koncu okrene v zedinjenje, v sprijaznjenje in spravo. (Pravo! na desni). Vidite, da le po omiki naroda hrepeni moje serce; serčno in z nevoljo odbijam vsako pretvezo razdruživnih misel ali da pošteni obraz pokriva kovarstvo skrivnih namerov. (Pravo! na desni). Omika ljudstva je naše geslo, omika ljudstva pa potrebuje svobode; v svobodi se kaže narodnost; brez svobode ni narodnosti, brez narodnosti pa tudi narodom ni svobode. S svobodo je kakor s svetlobo, ki se skoz robotnik (prizmo) lomi; svoboda v Avstrii zdramlja v temničnici (kameri obskuri) medleče narode k življenji, k delavnosti. (Pravo! na desni.) Ohranimo to božjo luč svobode, v kateri lahko vsi živimo, da vsi skupaj ne poginemo v noči in temi. Ohranimo to božjo luč, ker bode mavrico svobode razpela čez nas vse! (Pravo! na desni).

Dopisi.

Na Dunaji 30. junija. + — Kar se je godilo 27. dan t. m. v državnem zboru, je serce vsakega, komur je le količkaj mar za pravice našega naroda, napolnilo z bridko žalostjo. Gosp. poslanec Deschman se je ta dan „možko potegoval“ kakor „Ostd. P.“ pravi, za kaj, — za kaj, bodo naši častiti bravci vidili iz njegovega govora, ako jim ga bojo „Novice“ prinesle. Možje na levi strani so mu v zboru roke stiskali in terdo nemškim časnikom, kakor so „Presse“, „Ostdeutsche Post“ itd. se je tako dopadel, da ga niso mogli prehvaliti; „Prešše“ mu je z nekim ponosom nadela celó počastni priimek „der deutsche Krainer“. Nam pa, ki o narodnih zadevah nikdar nismo hodili tiste poti, ki polje v Frankobrod, naj gosp. Deschman ne zameri, da se z njim ne skladamo, kar je terdil. Rekel je, da čeravno je južni Slovan in se je živo udeležil našega dušnega napredovanja, ne vé, da bi bila česka literatura z vidnim

uspehom delovala na slovensko. Mi smo čisto drugega mnenja in moramo to Čehom na hvalo očitno izreči. Kteremu Slovencu je neznana tesna zveza Kopitarjeva z Dobrovskim, Prešernovo z Čelakovskim; kdo ne vé, da je Metelko novo slovnico, ki je temelj našega današnjega književnega jezika, sestavil po Dobrovskem. Kdo je obudil Kopitarja in Miklošiča, če ne „summus Dobrovius“? Kdo ne pozná nesmeritnih del Kolarjevih, Šafaříkovih, ki so o Slovencih lepše pisali, ko mi sami? Ali je naš pravopis sedanji, ki ga imamo od Čehov, nič? Ali leksikografi naši niso z velikim pridom rabili česke slovnike? Kaj to ni bilo delovanje z najlepšim uspehom? Pa dalo bi se še več povedati. Potlej je rekel gosp. Deschman, da pri nas v najborneji kmečki koči povedati znajo, kake važne pomembe je „nemška kultura“ tako za naš telesni ko dušni napredek. Naj nam ne zameri gosp. Deschman, da mi, ki tudi zemljo dobro poznamo, nismo tega nikodar opazili; tem več menimo, da kar naš kmet pravega vé, to vé le iz domačih slovenskih knjig in časopisov; pa da on žalibog! še zmirom premalo vé, se pač res lahko prepriča vsaki, ki hoče. Krivo je ravno to, da premalo slovenskih knjig imamo. Zagotovil je gosp. Deschman Nemece, da bi se čversto uperil vsakemu, kdor bi hotel pri nas nemški jezik in nemško kulturo pregnati. Kdo, za božjo voljo! jo pa preganja, nemško kulturo? Kteri pametni Slovenec pa pravi, da se odslej ne bomo več nemškega jezika učili? Kakor da je gosp. Deschman gg. Heiman-a in Issleib-a prašal, kaj Slovenci mislimo, ne pa nas samih, ki vendar v enomer trobimo, da nikdar ne mislimo obgraditi se s kinežkim zidom proti vsaki tuji literaturi; da le želimo naučiti se najpred dobro svojega jezika, in potlej še le, na terdni podlagi materinskega, učiti se družih tudi tujih jezikov, zlasti nemškega, ker smo skusili, da učenje v tujem jeziku trud le pol izplačuje. Da je to čista resnica, dokaz je to, da so po dosedanji učni metodi od naše tako rečene „gebildete Welt“ ostajale $\frac{3}{4}$ le ubogi polovičarji, ki niso znali ne nemškega ne slovenskega jezika, ampak le vsakega pol. Kdor ne verjame, se že na ljubljanskih ulicah tega vsaki dan lahko prepriča. Rekel je sicer gosp. Deschman, da je tudi on zato, da se morajo narodu vse pravice podeliti; toraj se ima — v „ljudske šole“ slovenski jezik upeljati. Et tu mi fili!? — tedaj samo v ljudske šole?! Kaj tudi, vi gosp. Deschman mislite, da se bomo Slovenci plavati naučili brez vode, na škopi? Tako škopi še Bahovec niso bili. Še oni so dopuščali, da se je kaki prédmet v slovanskem jeziku čul tudi na višjih šolah. Kazenski red tudi zapoveduje, da se ima priča, ki nemškega jezika ne ume, v materinjem zaslišati. Ne davno nam je celó minister Pratovevera — terd Nemece — obljubil, da bodo nemške stranke iz pisarnice odloke v svojem maternem jeziku dobivale. Vi pa, gosp. Deschman mislite, da bi bilo popolnoma dovolj, ako se nam upelje slovenščina le — v ljudske šole! V nje je, mislimo, vpeljana je že zdaj, tedaj smo, po vašem mnenju, Slovenci že zdaj v popolnem poseda vsega, kar si koli želimo, na verhuncu vse svoje narodne sreče! Ako tako mislite, potlej umemo, zakaj ste tako razhudili se na rodoljubnega gosp. poslanca Černeta, ki je čisto resnico govoril, ko je rekel, da smo Slovenci v primeri z Nemci in Lahi že zmirom paria v svoji zemlji, kar je na drobno razloženo tudi v peticii, ki ste ji tudi Vi podpisali in jo z gosp. dr. Tomanom ministru nesli; v državnem zboru ste pa to reč celó po nelogičnem drugam obrnili. Iskreni prijatelj slovenskega naroda gosp. Černe ni žalil svojih bratov, češ, da so slabe duševne zmožnosti; ampak rekel je le, da po nemilih nezdodah, kateri niso sami krivi, so morali zaostati. Sedaj ko bi imeli enakih pravic deležni biti kakor drugi narodi — v ptujstvo zamaknjeni naši poslanci sami „legen die Axt an den Stamm der Bildung — an die Muttersprache. Žalostna nam majka!